

'Bouwstenen voor een toegewijd leven'

Zondag 19 februari 2023, GK Asperen

uit de Thora: Exodus 22:20-26

uit het Evangelie: Matteüs 5:33-48

Geliefde gemeente,

Rabbijn Jonathan Sacks uit Engeland, hij overleed eind 2020, vertelt in zijn mooie boek over het bijbelboek Exodus het verhaal van de Deens architect Arne Jacobson. Hij kreeg de opdracht om de nieuwe universiteitscampus van Oxford te ontwerpen. Maar hij wilde dat alleen aanvaarden, als hij ook de interieurs, het meubilair, tot en met het servies en het bestek in het restaurant mocht vormgeven. Plus de buitenruimte. Anders deed hij het niet. Hij kreeg zijn zin, en hij zat er in de uitvoering boven op. Elk lampje en elke plant en struik in de tuin, moest zijn toestemming krijgen. Je kunt zeggen: typisch een controlfreak dus. Maar toen hij er naar gevraagd werd, scheen hij verwezen te hebben naar een oudere beroemde Duits-Amerikaanse architect, Ludwig Mies van der Rohe, tijdgenoot van Le Corbusier, die gezegd zou hebben: *God is in the details*.

Wij kennen misschien meer de uitdrukking: *The devil is in the details*. Het venijn zit in de staart, zo iets. Je denkt, het grotere plaatje overziende: dat zit goed, maar bij de uitwerking stuit je juist op onoverkomelijke moeilijkheden. Maar origineel is het dus omgekeerd: niet de duivel, maar God zit in de details. Het schijnt terug te gaan op een kunsthistorisch symposium in Hamburg zo'n honderd jaar geleden. *Der liebe Gott steckt im Detail*. En je kunt je voorstellen, dat het inderdaad bij kijken en duiden van kunst gaat om enerzijds de totaalimpressie, maar anderzijds ook om de details, de techniek, de symboliek, de verstopte humor soms, of juist de ernst in kleine dingen. God staat dan voor: het wezenlijke, het eigenlijke, dat wat er echt toe doet, dat wat het af maakt, compleet maakt.

Welnu, rabbijn Sacks vertelt dat verhaal, omdat we, zo lijkt het, vanaf hoofdstuk 21 in het bijbelboek Exodus, na het grootse hoofdstuk 20, waar de Tien Geboden, het grotere plaatje, het

grote gebaar, aan Mozes vanaf de berg werden meegegeven door God, wij nu afdalen naar de details van allerlei regels en regeltjes. We krijgen opeens, in een nieuwe afdeling van het bijbelboek Exodus, vanaf hoofdstuk 21 een stukje wet- en regelgeving dat gedetailleerd de rechtvaardige samenleving beschrijft die het volk van God dient na te streven.

Helemaal in de lijn van wat God al over Abraham, vader van alle gelovigen, had gezegd, toen Hij bij hem op bezoek was met twee van zijn hoogste gezanten, met uitzicht op de goddeloze steden in de laagvlakte, Sodom en Gomorra. 'Ik heb hem uitgekozen, hij moet zijn zonen en dochters en zijn verre nakomelingen voorhouden de weg te volgen die Ik wijs, door rechtvaardig en goed te handelen'. In de Herziene Statenvertaling: 'door gerechtigheid en recht te doen': *tsedaka wemisjpat*. (Genesis 18:19). Onthoud die woorden, *misjpat* en *tsedaka*, recht en gerechtigheid.

Ik zei net al: in hoofdstuk 21 van het bijbelboek Exodus begint een nieuwe afdeling. In de Hebreeuwse bijbel is dat ook zo. Zo'n deel wordt een '*parasja*' genoemd, meestal in onze indeling zo'n hoofdstuk of vier, en die krijgen dan ook een naam, naar de beginwoorden van dat stuk. En dat is in Exodus 21:1: 'Hou hun ook deze regels voor'. Letterlijk: 'dit zijn de *misjpatiem* die je voor hun aangezicht moet neerzetten'. Alsof je de tafel dekt: zet het maar klaar. De *misjpatiem*, zo heet die *parasja* dan ook. Dat is dus het woordt '*misjpat*' in het meervoud. In onze vertaling dus weergegeven door 'regels'. Luister nog even naar de originele Statenvertaling. Daar lees je: 'Dit nu zijn de rechten, die gij hun zult voorstellen'. Je zou misschien het best nog het woord 'rechtsregels' kunnen gebruiken. Daar zit het woordje 'recht' en het woordje 'regel' in. Wij denken bij 'rechten' aan heel iets anders, namelijk zaken die je op kunt eisen. Terwijl het veel meer gaat om plichten, namelijk hoe jij je zult gedragen. Maar het gaat niet zomaar om regels als regels. En ze worden ook niet opgelegd, maar voorgehouden, voorgesteld. Als een tafel vol uitgestald gezond voedsel: als je goed wilt eten, neem dan deze gerechten. Het

zijn *misjpatiem*, regels die er op uit zijn de gerechtigheid te dienen.

Misjpat is een tamelijk complex begrip. Het gaat altijd om een oordeel of een handeling of een voorschrift dat in overeenstemming is met de gerechtigheid. En gerechtigheid, *tsedaka*, heeft in de bijbel zeker ook iets van het Romeinse *iustitia*. Namelijk zonder onderscheid des persoons staat de gerechtigheid boven de macht, welke deze dan ook is. Dat is die blinddoek voor de ogen van vrouwe Iustitia. Zij wil niet bevooroordeeld zijn door wie er voor haar staat.

Maar dat is bij de bijbelse gerechtigheid niet het enige of de kern. Dat moest ook Luther ontdekken, toen hij lang zijn tanden stukbrak op de bijbelse gerechtigheid. Want het gaat bij bijbelse *tsedaka* juist niet om de blinddoek, ja wel in de richting van de machtigen en de rijken, maar niet in de richting van de kwetsbaren en de armen. Gerechtigheid dient heil te bevorderen voor iedereen. En ja, dat betekent ook begrenzing, veroordeling, van kwaaddoeners. Maar het betekent vooral ook genade en barmhartigheid voor slachtoffers en kwetsbaren.

Voorbeeldje uit onze schriftlezing van vanmorgen: je kun zeggen: ik heb een deal met jou. Hier is het contractje. Jij had wat geld nodig vanmorgen, en ik heb het jou geleend, en als onderpand gaf je mij een geweven omslagkleed. Je zei: vanavond heb ik het wel weer bij elkaar verdient, dan krijg je het weer terug. En nu kom je met het verhaal, dat het niet gelukt is, vanwege dit en dat. Het zal allemaal wel. Maar ik sta in mijn recht. Ik geen geld, jij geen omslagkleed. Ga heen en word warm.

Nee, nee, nee, zegt God, mijn gerechtigheid impliceert genade: het is het enige wat die ander heeft om zich 's nachts te verwarmen: dus terug dat kleed. En dan maar geen geld.

Pas dat nou eens toe op onze postkoloniale economische verhoudingen. Je kunt zeggen, zie je: ze kunnen er niks van, heeft zeker heel de dag zitten lummelen of het geleende geld zitten verbrassen? Wij hebben dus recht op het onderpand dat

ze ons gaven: wij halen zelf hun olie en grondstoffen wel uit de grond.

Maar goed, het eerste dat mij persoonlijk erg aansprak in de zondagslezingen voor deze week, en wat ik graag met u deel, is het feit dat gelovig leven zich afspeelt in het alledaagse. We dalen af van het verhevene van de Berg, van de Berg Sinai met de Tien Geboden, en van de Berg in Galilea met de Bergrede naar het platte vlak van het hier en nu.

Nog even zo'n fantastisch Joods verhaal. Toen Mozes de Tien Geboden of de Tora ging halen bij God op de berg Sinai, brak er rumoer uit onder de dienende engelen rond de troon van God. HEER, U gaat toch niet het kostbaarste wat u hebt, uw wijsheid meegeven aan deze sterveling? God dacht, Ik kan zelf wel antwoord geven maar wat zou Mozes zeggen? Mozes, die al weet had van de Tien Geboden, zei tegen de verzamelde engelen: er staat in die wet, dat we om de zeven dagen rust in acht moeten nemen, om niet door te draaien en om niet op te gaan in ons gezwoeg. Werken jullie, engelen, zodat jullie een rustdag nodig hebben? Er staat in die Tien Geboden: eer je vader en je moeder? Hebben engelen dan vaders en moeders, die oud worden en zorg behoeven, of kinderen die ingeleid moeten worden in het leven, met alles wat daar bij komt kijken? Er staat in die Tien Geboden: pleeg geen overspel. Hebben jullie als engelen in de hemel ooit last van verzuurde relaties, of van een neiging tot overspel, dat zo'n gebod nodig zou zijn? Toen deden de engelen er het zwijgen toe.

Het gaat om dit bijbelse realisme, dat aanspreekt. Natuurlijk gaat het om het grote verhaal: recht en gerechtigheid. Het gaat om het gebod van de liefde. Hieraan hangt de ganse wet en de profeten, kan Jezus zeggen, maar het concrete realisme, dat het zich wel heeft waar te maken op de vierkante meter van jouw en mijn leven, vault een realistisch mensbeeld, dat vind ik een helpende gedachte. Dat dus veilige zebra's en straatverlichting, Aow en goed georganiseerde afvalverwerking, fatsoenlijke hulp voor wie hier zijn aangespoeld, ook al zijn ze

hier illegaal, en noem het allemaal maar op, dus rechtsreeks met het Koninkrijk van God te maken hebben.

En ja, ook politie, defensie, ik kom daar zo nog op.

En zeker, wij houden in onze tijd en cultuur niet van regels en regeltjes. Als morele instantie word je snel 'moralisme' verweten. En dat schijnt de doodzonde van deze tijd te zijn. Want vrijheid wordt gezien als: je zelf kunnen ontplooien zoals jij het wil, en als anderen, of een overheid of een kerk met haar nadruk op verantwoord leven, je in de weg zitten: weg er mee.

Maar ik vind het juist inspirerend: de concrete voorbeelden in de Bijbel: die laten zien: een goed leven zit hem vaak in kleine dingen, kleine gebaren, kleine regels, een hekje rond een open plat dak, een ander helpen als zijn ezel lijkt te bezwijken onder de bepakking, of het nu een vriend of een vijand is, niet het onderste uit de kan, maar een strook niet afmaaien voor anderen die daarvan kunnen leven.

Kijk, zet dat nu eens af tegen het nooit genoeg. Netjes verwoord, uiteraard. Maatschappelijk verantwoord ondernemen, ja sorry hoor, dan moeten we misschien maar Nederland uit. Want ja, investeerders kijken alleen naar het hoogste rendement. En dan zijn al die regels alleen maar kostenposten. Of gewoon *down to earth*: hoe vaak hoor je niet de zogenaamde levenswijsheid: je moet wel goed voor je zelf zorgen, want een ander doet het niet. En natuurlijk, er gaat heel veel ook scheef, maar de meesten die dat zeggen, levend in Nederland, weten niet meer wat het is om echt verstoken te zijn van hulp en zorg.

En wat ik mooi vindt: de geboden van God: Mozes moet ze voorstellen, uitstallen, niet opleggen of afdwingen. Zoals Paulus kan zeggen: God heeft de goede werken voor jullie klaar gelegd, opdat jullie daarin zouden wandelen (Efeziërs 2:10).

En wat doet Jezus nu in de Bergrede, gaat Hij er nu een schepje boven op leggen, door zes keer te zeggen: jullie hoorden altijd dit als gebod van God, maar ik zeg jullie, en dan volgt er nog iets radikalers?

Nee, maar wat je wel ziet, is dat elk moreel systeem, ook het gelovige, de neiging heeft wettisch te worden en te verjuridiseren. Vaak gericht op het minimaliseren van plichten. Je hoort maar weinig mensen zeggen: ik betaal maar wat extra, dan weet ik zeker dat ik niet te weinig betaal.

En natuurlijk, een overheid, of een organisatie, kan het niet enkel hebben van voorbeelden en *best practices*, waar je dan naar eigen believen wat van oppakt of het jouwe mee doet. Nee, iedereen moet gewoon verplicht rechts rijden, en elk huis moet gewoon voortaan deugdelijke brandmelders krijgen. En ja, dan kun je natuurlijk de grenzen opzoeken.

Dus als het gebod is: je zult je naaste liefhebben, dan kun je echt wel een boom opzetten over de vraag wat het begrip 'naaste' nou precies inhoudt. Kerklid, familielid, landgenoot, alleen van je eigen soort of clan? Zijn dieren, is de natuur ook een naaste om lief te hebben? En vijanden? Ja zegt Jezus: ook vijanden! Dat dat wat anders vraagt dan het liefhebben van vrienden, moge duidelijk zijn, maar als je gelovig wilt leven, in rapport met de bedoelingen van God, zullen recht en gerechtigheid, liefde en barmhartigheid ook in je geopolitiek of in je omgang met criminelen een rol spelen!

Als het gebod is: je zult van eigenrichting afzien en je zult wraak inperken. Dus in de rechtbanken gaan we over tot maatvoering, dan kun je eindeloos blijven twisten over strafmaten. Maar Jezus zegt: je einddoel is de-escalatie en verzoening. Ja ook met misdadigers en oorlogshitsers. Word je als christen dan pacifist: je helemaal in de touwen laten slaan, omdat je niks terug zou mogen doen van de Heer? Wlnu afzien van geweld is het doorbreken van geweld, maar niemand vraagt van jou om een gevaarlijk roofdier in huis te halen. Met jongens die amok maken in de trein, dronken en gedrogeerd, valt er op dat moment weinig anders te doen, dan ze met overmacht klein te krijgen, in de boeien te slaan en af te voeren. En dat geldt ook voor wereldleiders, zetbaasjes, criminele bendes of gewelddadige individuen, dronken en gedrogeerd als zij vaak zijn door hun eigen machts- en geweldsgebruik.

En als het gebod is: geen vals getuigenis, en geloftes moet je nakomen, dan kun je allerlei kleine lettertjes proberen te verzinnen om er onder uit te komen. Want ja, als ik gezworen heb bij de baard van de koning, heb ik niet gezworen bij de koning zelf, dus, helaas pindakaas, aan mijn eed ben ik niet gebonden. Het leek er wel op, maar het was het niet. Geen kleine lettertjes dus, zegt Jezus: laat uw ja ja zijn en uw nee nee. Is dat misschien nog een mooie opgave voor onze assurantiebusiness? Laten we het bij onszelf houden.

Jezus voert terug naar de principes, van de letter naar de geest van de wet, naar de bedoeling, maar het is een wisselwerking. Je kunt en mag het niet tegen elkaar uitspelen: zo van het gaat om de liefde, en de gerechtigheid, en niet om de regels. Noch omgekeerd: we houden ons toch aan de regels, dus wat zeur je nou over ethiek. De liefde vraagt om invulling in het alledaagse leven. Ook Jezus en de apostelen gaan daarbij in op allerlei concrete kwesties. Omgekeerd vragen regels om duiding vanuit de liefde, de gerechtigheid en de barmhartigheid. Om de menselijke maat, wederkerigheid en betrokkenheid.

En wat ik tenslotte dan ook mooi vind: God zit daar boven op. Exodus 22:22: als jullie vreemdelingen, weduwen en wezen uitbuiten, zal ik naar hun geroep horen en dan is God scherp: dan zijn jullie het leven dat ik jullie gegeven heb niet waard, en zal ik het ook begrenzen. Dat zijn dan daders van onrecht. Dan zal Ik die begrenzen. En Exodus 22:26: als jullie de armen nog hun laatste restje hoop ontnemen, dan zal ik naar hun geroep horen, en dan is God genadig: dan zal ik het voor hen opnemen. Dat zijn de slachtoffers van onrecht. Dan zal ik het voor hen opnemen.

Als God zo is: volmaakt, zegt Jezus, en dat willen zeggen in de taal van de bijbel: gaaf, uit één stuk, onverdeeld goed, integer in alles: wees dan als zijn volk, als zijn kinderen ook zo: integer, onverdeeld goed en uit één stuk. Amen

Zingen: Gezang 905: 1,3,4 ('Wie zich door God alleen laat leiden')